

2.

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

BODA ISTVÁN KÁROLY

1. Bevezetés

Jelen tanulmány fókuszában olyan szimbólumok állnak, amelyek jelentését egy, esetenként több *alapszöveg* határozza meg. Ebben a megközelítésben a vizsgált szimbólum az alapszöveg absztrakcióját valósítja meg, és jelentését a szöveg lényegesnek tartott, az eredeti kontextusból kiemelt elemei adják. Az általunk vizsgált szimbólumok jelentésének alapja ez az absztrakt szövegrepresentáció. Az absztrakció mértékétől függően a szimbólum önállósodik, és képes magába olvasztani az alapszöveghez strukturálisan hasonló szövegeket. A szimbólum szövegtani jelentőségét ebben a megközelítésben az adja, hogy a folyamat kétirányú: egy adott szövegben megjelenő szimbólum a szöveg tartalmát kibővíti az általa hordozott és a szöveg tartalmával koherens („invariáns”) jelentéstartalmakkal. Ebben a folyamatban a szimbólum hordozói lehetnek adott, a szimbólumra jellemző kulcsszavak („attribútumok”), ill. strukturális mintázatok.

A kulcsszavakon keresztül megvalósuló kapcsolat a szövegek hipertextuális szerveződését valósítja meg és egy (koherens) hiperszöveggel modellezhető. A hasonló strukturális mintázatokon alapuló szövegek közötti kapcsolat a *fogalmi tartományok* leképezését valósítja meg (amely különböző fogalmi tartományok esetén a fogalmi metaforák kognitív mechanizmusával analóg). Ez utóbbi esetre egy lehetséges példa a szövegek, például a versek „hagyományos” értelmezése, amely tartalmi szempontból egy olyan koherens *metaszöveget* ír le, amely az értelmezett szöveg elsődleges, „szó szerinti” tartalmát kibővíti az értelmező által relevánsnak tartott jelentéstartalmakkal, adott esetben több jelentéstartományt is megadva (pl. a verselemzések vagy a Biblia skolasztikus értelmezései erre kiváló példák). Jegyezzük meg, hogy az informatika jelenlegi szintjén a különböző mesterséges intelligencia (AI) alkalmazások az eddigi tapasztalatok szerint képesek különböző szövegek „kivonatolására”, azonban érdekes és vizsgálandó kérdés, hogy képesek-e a fentiek értelmében szövegértelmezésre.

A tanulmány célja a fenti kérdések konstruktív vizsgálata, kiindulva egy vagy több alapszövegből és szimbólumból, és értelemszerűen ezekhez kapcsolva olyan szövegeket vagy szövegrészleteket (idézeteket, regények, novellák és filmek tartalmi ismertetéseit, képeket és ezek verbalizált formáit, „leírásait”, mű- és verselemzéseket stb.), amelyek lehetőséget adnak egy koherens hiperszöveg létrehozására.

2. Komplex szimbólumok

Korábbi tanulmányunkban (Boda–Porkoláb 2024) megfogalmaztuk az általunk vizsgált szimbólumokra vonatkozó fontosabb megállapításokat. Komplex szimbólumoknak neveztük azokat, amelyek jelentése mögött olyan fogalmi leképezés áll, amely „(legalább) két, általában komplex és egymással szoros kapcsolatban álló fogalmi struktúrát, tartományt vagy (jelentés)síkot tételez fel” (Boda–Porkoláb 2024: 31). A szimbolikus leképezés értelmezési tartományát, a „kifejező, viszonyító, konkretizáló, érzéki-szemléleti, képi jelentéssíkot” a továbbiakban forrástartománynak, a leképezés értékkészletét vagy értéktartományát, a „kifejezett, viszonyított, elvont, szimbolikus jelentéssíko(ka)t” pedig céltartománynak nevezzük (i.m. 34). Jelen tanulmányunkban leszűkítjük vizsgálódásaink körét, és olyan szimbólumokkal foglalkozunk, amelyek esetében a szimbólum jelentését adó szimbolikus leképezés forrástartománya valamilyen szöveg, amelyet a továbbiakban *alapszövegnek* nevezünk, a szöveg mint komplex jel fogalmába beleértve mind a verbális, mind a „multimediális, de dominánsan verbális szemiotikai objektumokat” (Petőfi S. 2004: 29).

A szimbólumok korábban megadott csoportosításának (Boda–Porkoláb 2024: 35–36) megfelelően az alapszövegek alábbi típusait különböztethetjük meg:

- (1) (részben) metaforikus, többértelmű szövegek, „amelyekben a forrás- és a céltartományok különböző fogalmi tartományokhoz tartoznak” (i.m. 35);
- (2) stilizált vagy idealizált, valóságos vagy valós alappal rendelkező szövegek (vö. Cicero: „A történelem az élet tanítómestere”);
- (3) elképzelt történeteket leíró vagy megjelenítő szövegek, „amelyekben a forrás- és a céltartományok a szimbólum szempontjából lényeges elemeiket illetően ugyanahhoz a fogalmi tartományhoz tartoznak, de legalább egy alapvető szempontban (például valóságtartalmuk tekintetében) élesen különböznek egymástól” (i.m. 36).

Emeljük ki, hogy az alapszövegek mindegyik típus esetében egy szimbolikus leképezés forrástartományai lehetnek.

Az alábbiakban megadunk néhány jellemző példát az alapszövegek egyes típusaira. Bár próbáltunk jól ismert példákat választani, azoknál a szövegeknél (könyveknél, filmeknél stb.), amelyek esetleg kevésbé ismertek, vagy nem egyértelmű a besorolásuk, lábjegyzetben megadunk néhány hivatkozást kiindulási pontként.

többértelmű szövegek	stilizált, valós alapú szövegek	elképzeltek történetek
értelmezést, ill. részletes kommentárt igénylő szövegek; pl. – a Biblia – Dante Alighieri: Isteni színjáték – T. S. Eliot: Átokföldje – Ezra Pound: Cantók	történelmi események feldolgozása; visszaemlékezések, memoárok, naplók; pl. – Füst Milán: Napló – William L. Shirer: A harmadik birodalom felemelkedése és bukása – Kovács András: Októberi vasárnap ¹	mítoszok, regék, mondák; pl. – Homérosz: Iliász és Odüsszeia ² – a görög mitológia történetei, istenek és hősök – Arthur király és a Kerekasztal lovagjai – Robin Hood kalandjai – történetek Mátyás királyról
„klasszikus” mesék, ³ tündérmesék, varázsmesék; pl. – Jacob és Wilhelm Grimm: Piroska és a farkas, Hófehérke, Hamupipőke, Csipkerózsika – Hans Christian Andersen: A király új ruhája; Az árnyék	életrajzok, önéletrajzok; pl. – Illyés Gyula: Petőfi Sándor; Tűz vagyok – Ernest Jones: Sigmund Freud élete és munkássága – Werner Heisenberg: A rész és az egész ⁴ – Ian MacDonald: A fejek forradalma ⁵ – Joseph Ratzinger: A názáreti Jézus	mesék és mesészerű történetek; népmesék; ifjúsági regények; pl. – Az Ezeregyéjszaka meséi – Lewis Carroll: Alice Csodaországban – R. L. Stevenson: Kincses sziget – Karl May: Winnetou; Az Ezüst-tó kincse – J. K. Rowling: Harry Potter
szimbolikus történetek; jövőképek; pl. – buddhista és zen történetek és kóanok – Ezópusz meséi – La Fontaine meséi – Wolfgang Amadeus Mozart: A varázsfuvola – Ingmar Bergman: A hetedik pecsét – John Carpenter: A sötétség fejedelme – Walter Hill: A harcosok [The Warriors] – Kurt Wimmer: Halálos nyugalom [Equilibrium] – Christopher Nolan: Eredet [Inception]; Csillagok között	meg történt események irodalmi feldolgozása, történelmi regények; pl. – Henryk Sienkiewicz: Quo vadis – Lev Nyikolajevics Tolsztoj: Háború és béke – Mihail Bulgakov: A Mester és Margarita – Gárdonyi G.: Egri csillagok – James Jones: Most és mindörökké – Borisz Vasziljev: A hajnalok itt csendesek ⁶ – Ken Follett: Katedrális; Kulcs a Manderley-házhoz – Oliver Stone: JFK; A szakasz	kalandregények, detektív-történetek; akciófilmek; pl. – Arthur Conan Doyle: Sherlock Holmes történetei – Edgar Rice Burroughs: Tarzan, a majomember film- és tévésorozatok; pl. – Jóbarátok [Friends] – Dr. House [House M.D.] színművek, romantikus filmek, „művészfilmek”; pl. – William Shakespeare: Hamlet; Vihar – Eugene O’Neill: Ha eljő a jeges

¹ Kovács A. 1979. *Októberi vasárnap*. Mafilm – ZDF etc. Az 1944. október 14-i és 15-i történelmi események filmes feldolgozása Magyarország német megszállásáról.

² Prózai formában pl. Szabó Á. 1971. *A trójai háború*. Budapest: Móra Kiadó.

³ A „klasszikus” mesék szimbolikus tartalma alapvető szerepet játszik mind a gyermek személyiségfejlődésében, a „bontakozó gyermeki lélek” fejlődése során (vö. Bettelheim 1988), mind a sorskönyv, a „gyermekkori döntésen alapuló, a szülők által megerősített, a későbbi események által igazolt” életterv (Berne 1972: 511) kialakításában.

⁴ Heisenberg, W. 1975. *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról*. Budapest: Gondolat Kiadó.

⁵ MacDonald, I. 1999. *A fejek forradalma. A Beatles dalai és a hatvanas évek*. Budapest: Park Kiadó.

⁶ Vasziljev, B. 1983. *A hajnalok itt csendesek*. Budapest: Európa K. A kisregény 1972-es Oscar-díjas feldolgozása: *Csendesek a hajnalok*. Rendezte Rostotsky, S.

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

férfi-nő kapcsolat; pl. – Erősz és Pszühké – William Shakespeare: Sok hűhó semmiért; Ahogy tetszik – John Keats: La Belle Dame sans Merci – A Kékszakállú Herceg vára – Philip K. Dick: A második változat ⁷	dokumentumfilmek; riportok, portrék, szociográfiák; pl. – Hoffer József: Alberttől Zsákig ⁸ – Kósa Ferenc: Küldetés ⁹ – Zsolt Róbert: Labdarúgók, sportolók ¹⁰ – Moldova György: Akit a mozdony füstje megcsapott	sci-fi, fantasy és horror történetek; pl. – Bram Stoker: Drakula – Isaac Asimov: Alapítvány – Frank Herbert: Düne – Zsoldos Péter: A feladat; Ellenpont – J. R. R. Tolkien: A Gyűrűk ura
filmlegendák, „kultfilmek”; pl. – John Sturges: A hét meseterlövész – Sergio Leone: Volt egyszer egy Vadnyugat – Quentin Tarantino: Pulp Fiction – Ridley Scott: Alien – James Cameron: Aliens; The Terminator	„lélekemelő”, motiváló történetek; pl. – Erőleves a léleknek 1–5 ¹¹ idézetgyűjtemények; híres művek összefoglalói; pl. – Memoriterek könyve ¹² – 100 híres regény ¹³ – 50 nagyon fontos »gyerekkönyv« ¹⁴ – Bölcsességek könyve ¹⁵	hőstörténetek, misztikus történetek (regények, képregények, filmek); pl. – Superman – Batman – James Bond – M. Night Shyamalan: A sebezhetetlen (Unbreakable) – Stephenie Meyer: Alkonyat [Twilight Saga]

1. táblázat: Példák a szimbolikus leképezés forrástartományára

Jegyezzük meg, hogy ez a csoportosítás nem merev, például *Erősz és Pszühké* története mind a mitológiához, mint a mesékhez sorolható („A jól ismert népmesék motívumaiból szőtt érzelmes történet”, Tótfalusi 2010: 344); Philip K. Dick: *A második változat* című kisregénye műfajilag science fiction, de szimbolikusan a férfi és a nő közötti kapcsolat egyik legsötétebb formáját jeleníti meg; *A harcosok* egyszerre szimbolikus történet és kultfilm; az *Erőleves a léleknek* című válogatásokban mesék, kitalált történetek stb. is előfordulnak.

⁷ Dick, P. K. 1992. A kettes változat. In: Gáspár A.–Novák Cs. (szerk.): *Analógia. SF és Fantasy antológia* 1. Budapest: Valhalla Páholy, 48–80. Angolul *Second Variety*. A téma 1995-ös filmes feldolgozása: *Screamers* [Az elhagyott bolygó]. Rendezte Duguay, C.

⁸ Hoffer J. 1968. *Alberttől Zsákig. Válogatott labdarúgók könyve*. Budapest: Sport Kiadó.

⁹ Kósa A. 1976. *Küldetés. Portréfilm Balczó Andrásról*.

¹⁰ Zsolt R. 1978. *Labdarúgók, sportolók*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó. (Magyarország felfedezése)

¹¹ Canfield, J.–Hansen, M. V. (írta és válogatta) 1996. *Erőleves a léleknek. 101 erőt adó és lélekemelő történet*. 2010. *Erőleves a léleknek. 2. porció. További 101 erőt adó és lélekemelő történet*. 2010. *Erőleves a léleknek. 3. porció. További 101 erőt adó és lélekemelő történet*. 1999. *Erőleves a léleknek. 4. porció. További 101 erőt adó és lélekemelő történet*. 1999. *Erőleves a léleknek. 5. porció. További 101 erőt adó és lélekemelő történet*. Budapest: Bagolyvár Kiadó.

¹² Osztoivits Sz.–Turcsányi M. (szerk.) 1997. *Memoriterek könyve. Szövegek, szövegrészletek, szállóigék a közös emlékezet köréből*. Budapest: Helikon Kiadó.

¹³ Lutter T. et al. (szerk.) 1960. *100 híres regény* 1–2. Budapest: Táncsics Kiadó.

¹⁴ Borbély S. (szerk.) 1996. *Ötven nagyon fontos »gyerekkönyv«*. Műismertetések és műelemzések. Budapest: Lord Kiadó.

¹⁵ Kristó Nagy I. (szerk.) 1984. *Bölcsességek könyve* 1–2. *Aforizmák, szállóigék*. Budapest: Gondolat Kiadó; Kristó Nagy I. (szerk.) 1998. *Bölcsességek könyve* 3. *Idézetek, aforizmák, szállóigék*. Budapest: Szalay Kiadó.

A szimbólumoknak mint a forrástartományra – esetünkben egy vagy több alapszövegre – utaló kulcsszavaknak vagy kulcskifejezéseknek az alábbi megjelenési formáit különböztetjük meg (vö. Boda–Porkoláb 2024: 36):

- **nevesített szimbólumok:** rendszerint köznevek, amelyek az alapszövegek egy jellemző egyedére vagy entitására (személyre, tárgyra stb.) utalnak;
- **prototipikus szimbólumok:** rendszerint tulajdonnevek, amelyek egy vagy több alapszöveg egy kiemelt, megnevezett alakjára vagy szereplőjére utalnak, „aki az adott szimbólum jelentéstartalmát (proto)tipikusan reprezentálja” (uo.);
- **ikonikus szimbólumok:** rendszerint metaforikus utalások egy vagy több alapszöveg olyan összetett jelentéstartalmaira, amelyeket „képileg, egészlegesen (»holisztikusan«) jelenítünk meg” (uo.);
- **indexikus szimbólumok:** utalások egy vagy több alapszöveg egy egyedére, entitására annak egy meghatározó jellemzője vagy attribútuma segítségével.

A nevesített, prototipikus, ikonikus és indexikus szimbólumok a szimbolikus leképezés forrástartományára utaló kulcsszavaknak vagy kulcskifejezéseknek lehetséges megjelenési formái. Az alábbiakban megadunk néhány jellemző példát ezekre a szimbólumokra.¹⁶ Ebben értelemszerűen nem törekedhetünk teljességre, mivel a szimbólumok forrástartományára lényegében felöleli az emberi kultúra egészét; inkább igyekeztünk a válogatásba belevenni néhány jól ismert (pl. az irodalmi „kánonhoz” tartozó) és általunk érdekesnek tartott, ill. a hagyományos gyűjteményekben nem vagy csak ritkán szereplő alapszöveget. Jegyezzük meg, hogy minden megadott példához egy vagy több alapszöveg kapcsolódik. A jól ismert (vagy annak tekinthető) alapszövegeket külön nem jelöljük. A kevésbé ismert vagy nem nyilvánvaló forrású alapszövegek esetén azonban lábjegyzetben utalunk egy vagy több konkrét forrásra.

nevesített szimbólumok	
állatok	bagoly; bárány/juh; bálna; béka; bika; cápa; csalogány/fülemüle; csiga; daru; delfin; denevér; (vad)disznó; egér; elefánt; farkas; fecske; gólya; (arany)hal; hangya; hattyú; holló; (kis)kakas; kígyó; kutya; liba; ló/paripa; macska; madár; (kis)malac; medve; méh; mókus; nyúl; nőtény farkas; ¹⁷ oroszlán; őz; párduc/leopárd; páva; pillangó/lepke; pók; pulyka; rák; róka; sas; sáska; sólyom; számár; szarvas; tehén; teknős; teve; tigris; tücsök; vadlúd; varangy(os béka); varjú; víziló stb.
emberek	aggastyán; álomnő [dreamgirl]; ¹⁸ anya; apa; banya; (gonosz) boszorkány; bosszúálló; feleség; férfi; férj; gazember; halász; harcos; herceg; hercegnő;

¹⁶ A szimbólumok megadásakor és csoportosításakor felhasználtuk a Pál József és Újvári Edit által szerkesztett *Szimbólumtárat* (Pál–Újvári 2001), valamint Tótfalusi István három lexikonát (Tótfalusi 1994, 2010 és 2011).

¹⁷ Vö. Dante: *Pokol*. 1. ének; ld. pl. Dante, A. 2004. *Isteni színjáték. Pokol – Purgatórium – Paradicsom*. (Ford. Szabadi S.) Budapest: Püski Kiadó.

¹⁸ dreamgirl = One's ideal vision of a female companion. [Az ideális kép (elképzelés) egy női társról.] <https://en.wiktionary.org/wiki/dreamgirl> (Letöltve: 2025. 09. 04.)

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

	hős; katona; király; királyfi; királylány; királyné; királynő; (gonosz) mos-toha; nő; vadász; vándor; varázsló; vasorrú bába; a végzet asszonya [fem-me fatale]
testrészek	arc; csont; fej; kéz; koponya; gerinc(oszlop); láb; (anya)méh; ököl; szárny; szarv; szem; szív; toll; test; vér stb.
mitikus vagy mesebeli lények	angyal; aranytojáshoz tojót tyúk; démon; unikornis; elf; farkasember; fenevad; gólem; (kis) gömböc; ifrit; idegen [alien]; kentaur; kobold; küklöpsz; nim-fa; ork; óriás; ördög; (a hétfejű) sárkány; sellő; szellem; szfinx/szphinx; szirén; törpe/törp; tündér/tünde; vámpír stb.
növények; virágok, gyümölcsök	(arany)alma; áfonya; ág; akác(fa); árvácska; babér(levél); bokor; búza; cédrus; citrom; csipkebokor; dió; eper/szamóca; fa, fenyőfa; fű; fűzfa; gabona; gomba; gránátalma; gyökér; gyümölcs; ibolya; körte; (gyémánt fél)krajcár; (fa)levél; (tűz)liliom; lótusz; mag; mandragóra; mandula; mák; málna; mirtusz; nád; napraforgó; nyárfa; nyírfa; orchidea; őszirózsa/kri-zantém; pálma; rizs; rózsza; rózsabokor; rügy; szegfű; szőlő; (arany)tojás; tölggyfa; tulipán; vessző; virág stb.
ételek, italok	bor; étel; ital; kenyér; méz; pálinka; rum; ¹⁹ tej; tojás; tüzes víz; ²⁰ vodka martini ²¹ stb.
eszközök, tárgyak	ablak; ajtó; ágy; ásó; autó; balta/bárd; bot; cipő/saru/topánka; csizma; cso-daszőnyeg; dob; doboz/szelence; edény; ékszer; ékszerdoboz; érme; fáklya; fal; fátyol/lepel; fegyver; folyosó; fonál; gyertya; gyűrű; hajó; hin-ta; homokóra; hordó; íj és nyíl; inga; kalap; kalapács/pöröly; kapu; kard; kártya; kapa; kapu; kasza; kehely; kerék; kés; kincs; kincsesláda; korona; korsó; koporsó; koszorú; könyv; könyvtár; kötél; kristálygömb; kulcs; kút; labda; láda; ládikó (arany, ezüst, ólom); ²² lámpa; lánc; lándzsa; lant; lép-cső; létra; mérleg; motor; olló; orsó; oszlop; padlás; pajzs; páncél/vért; pe-csét; pecsétgyűrű; pénz; pince; piramis; pisztoly; pohár; puska; ruha; sap-ka; sarkantyú; sarló; sátor; sír; sisak; szeg/szög; szekér; szigony; szita; to-rony; trón; tükör; tű; varázspálca; zászló stb.
helyek, helyszínek; helyiségek	barlang; domb; dzsungel; erdő; (skót) felföld; ²³ folyó; forrás; ház; hegy; hegycsúcs; híd; kastély/palota; katedrális; kert; kikötő; labirintus; mocsár; óceán; ország; ösvény; patak; pince; puszta; sétány; síkság; sivatag; szálló-da; ²⁴ sziget; (kő)szikla; szoba; templom; tenger; tér [square]; tisztás; út; utca; vadon; vár; város; völgy; zsákutca stb.

2.1. táblázat: Nevesített szimbólumok mint a szimbolikus leképezés forrástartományára utaló kulcsszavak vagy kulcskifejezések lehetséges megjelenési formái

¹⁹ „Hetén a halott ládáján – / Yo-ho-ho, meg egy üveg rum!” (Stevenson, R. L.: *A kincses sziget*. Ford. Devecseri G.)

²⁰ A szeszecskék neve az indiánregényekben (pl. *Winnetou, A nagy medve fiai* stb.).

²¹ Vodka, martini rázva, nem keverve [shaken, not stirred]. James Bond nevezetes szólása v. szlo-genje [catchphrase].

²² Portia kéréseinek választaniuk kell három ládikó közül (Shakespeare, W.: *A velencei kalmár*, 2. felv. 7. szín et passim).

²³ Mulcahy, R. (dir.): *Highlander [Hegylakó]*. Thorn EMI Screen Entertainment etc.

²⁴ Például a Continental Hotel olyan luxushotel a *John Wick* című akciófilmben, amely semleges terepként szolgál az alvilág számára; a szállodában minden illegális, bűnözői tevékenység tiltott. In: Stahelski, S. (dir.): *John Wick*. Summit Entertainment etc.

prototipikus szimbólumok	
görög és római mitológiai alakok	Akhilleusz; Aphrodité/Vénusz, Apollón; Arész/Mars; Artemisz, Ariadné; (Pallasz) Athéné/Minerva; Bellerophontész; Démétér; Dionüszosz; Erósz/Ámor; Hádész/Plútó; Hekaté; Helené; Héphaisztosz; Héra/Juno; Hé- raklész/Herkules; Hermész/Merkur; Hesztia/Vesta; Iaszón; Janus, Kirké; Kronosz/Szturnusz; Médeia; Odüsszeusz; Oresztész; Orpheusz; Parisz; Perszephoné; Perszeusz; Poszeidón/Neptunusz; Prométheusz; Thészeusz; Uranosz, Zeus/Jupiter stb.
mesealakok	Aladdin; Alice (Csodaországban); Babszem Jankó; Borsószem királykis- asszony; Csipkerózsika; Hamupipőke; Hófehérke és a hét törpe, Tudor, Szen- de, Szundi, Vidor, Hapei, Morgó, Kuka); Jancsi és Juliska; a három kismalac (Rafi, Rifi és Röfi); Kukucsmanó; ²⁵ Piroska (és a Farkas) stb.
irodalmi és történelmi alakok	Aragorn; Arthur/Arthus; Batman; Beatrice; Joe Black; ²⁶ James Bond; Ga- lahad; Gawain; Guinevere/Ginevra; Frodó; Gandalf; Hamlet; Harry Potter; Dr. House és Wilson; Iphigeneia; Jézus; Lancelot; Mátyás király; a Mester és Margarita; Ophelia; Perceval/Parsifal; Petőfi Sándor; ²⁷ Petronius Arbi- ter; Ponczius Pilátus; Poppaea Sabina; Selina Kyle; ²⁸ III. Richard; Robin Hood; Rómeó és Júlia; Rosalind és Celia; Gregor Samsa; Old Shatterhand; Sherlock Holmes és Watson; Superman; Isabella Swan; ²⁹ a három testőr (Athos, Porthos, Aramis) és D'Artagnan; a három testőr Afrikában (Csü- lök, Tuskó Hopkins, Senki Alfonz); ³⁰ Vergilius; Winnetou; Woland stb.
mitikus, mesebeli lények	a lernai hidra; Kerberosz; Kharübdisz; Khimaira; Leviatán; Minótauros; Pé- gaszosz; Szküllá; a kalüdoni vadkan stb.
mitikus tárgyak	Akhilleusz pajzsa; a Bölcsék Köve; a csodalámpa; Excalibur; Grál; a Ha- talom Gyűrűi és az Egy Gyűrű; ³¹ a trójai faló stb.
valós, elkép- zelt, mitikus helyszínek	Camelot; Éden(kert); Eger; Hádész/alvilág; Hatvan; Karthágó; Mohács; Názáret; Olümposz; Paradicsom/Mennyország; Minas Tirith; Mordor; Pá- rizs; Pokol; Purgatórium; Róma; Rubicon; Tartaros; Trója; Világos stb.

2.2. táblázat: Prototipikus szimbólumok mint a szimbolikus leképezés forrástartományára utaló kulcsszavak vagy kulcskifejezések lehetséges megjelenési formái

²⁵ Döbrentey Ildikó: *Kukucsmanó, a tűzoltó*. <https://egyszervolt.hu/mese/kukucsmano-a-tuzolto.html> (Letöltve: 2025. 09. 04.)

²⁶ Brest, M. (dir.) 1998. *Meet Joe Black [Ha eljön Joe Black]*. Universal Pictures etc.

²⁷ „Jelkép lett a név, de forró fejét / köbe vésve láthatod sok íróasztalon” (Bródy J.: Egy fiatal költő emlékére. In: Koncz Zs. 1973. *Jelbeszéd*. Hungaroton).

²⁸ Nolan, C. (dir.) 2012. *The Dark Knight Rises [A sötét lovag: Felemelkedés]*. Warner Bros etc.

²⁹ Meyer, S. 2008. *Twilight – Alkonyat*. Budapest: Könyvmolyképző Kiadó.

³⁰ Rejtő J. 2000. Az elátkozott part. A három testőr Afrikában. In: Rejtő J.: *Légió mindhaláláig*. Budapest: Könyvkuckó K. 5–108, 109–216.

³¹ Jackson, P. (dir.) 2001. *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Rings [A Gyűrűk Ura. A Gyűrű Szövetsége]*. New Line Cinema etc.

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

ikonikus szimbólumok	
geometriai, absztrakt szimbólumok	ábra/diagram; egyenes; fekete folt; ³² gömb; görbe; háromszög; jin-jang; kereszt; kocka; kör; mandala; négyzet; smiley stb.
kozmozgóniai és kozmológiai szimbólumok	apokalipszis; dallam; disszonancia; egyensúly; evolúció; fejlődés; filozófia; hálózat; harmónia/összhang; három világ; ³³ hét szabad művészet; káosz; kapcsolat(ok); költészet/poétika; mocsok/szenny/piszok; művészet; ok-okozat; okság/kauzalitás; őszállapot/őskáosz; rend; rendszer; rendtelenség; rész és egész; rútság; szabály; szépség; szerencse; szerkezet/struktúra; szférák zenéje; tánc; tao; tartalom és forma egysége; teljesség; teremtett világ; teleológia/a célszerűség tana; ³⁴ tisztaság; tökéletesség; töredékesség; töredezettség; törvény(szerűség); tudomány; (vak) véletlen; világ(egyetem)/kozmosz; (középkori) világgép (Pokol, Purgatórium, Paradicsom); világrend; világosság és sötétség; (zűr)zavar; zene stb.
természet; természeti jelenségek	alapelemek (föld, víz, levegő, tűz); alkony(at); állatöv; bolygó; csillag; csillagkép/konstelláció; délibáb; ég(bolt); égtáj; éjszaka; eső; este; évszak (tavasz, nyár, ősz, tél); felhő; forgósél; földrengés; gáz(láng); gőz; hajnal; hó(esés); hold; hullám; idő; jég; kő; láng; nap; napkelte és naplemente; nappal; örvény; parázs; reggel; szél; szférák; szikra; szivárvány; tér [space]; természet; (világ)úr; vákuum; vihar; vulkán stb.
(földrajzi) helyek; helyszínek; helyiségek	barlang; domb; dzsungel; erdő; felföld; folyó; forrás; ház; hegy; hegycsúcs; híd; kamra; kastély/palota; katedrális; kert; kikötő; labirintus; mocsár; óceán; ország; ösvény; patak; puszta; sátor; sétány; síkság; sivatag; szálloda; sziget; (kő)szikla; szoba; templom; tenger; tér [square]; tisztás; út; utca; vadon; vár; város; völgy; zsákutca stb.

2.3. táblázat: Ikonikus szimbólumok mint a szimbolikus leképezés forrástartományára utaló kulcsszavak vagy kulcskifejezések lehetséges megjelenési formái

indexikus szimbólumok	
színek, színárnyalatok	fehér; szürke; fekete; sötét; fényes; világos (fény); élénk; tompa/matt (szín); arany(szín); azúr; barna; bíbor; bordó; cián/türkiz; ibolya; kék; lila; narancs(szín); piros/vörös; rózsaszín; sárga; zöld stb.
drágakövek, ékkövek; ásványok, fémek; anyagok stb.	acél; arany; bronz; ezüst; füst; gyémánt; (igaz)gyöngy; gyöngyszem; hamu; higany; homok; jáspis; jáde(kő); kén; kristály; mágnes; olaj; ólom; réz; rubint; smaragd; só; szén; türkiz; üveg; vas; zafir stb.

³² Stevenson, R. L. 1974. *A kincses sziget*. Budapest: Móra Kiadó.

³³ Vö. Popper, K. R. 1998. *Test és elme. Az interakció védelmében*. Budapest: TypoTex Kiadó, 14–15 et passim.

³⁴ teleológia: célszerűség, a létezők és folyamatok célra irányulása. A teleológia a „mire jó”, ill. a „hova?” kérdésekre meghatározott céllal válaszol. „Isten és a természet semmit sem tesznek célta-lanul” (Arisztotelész: Az égboltról [De Caelo], Magyar Katolikus Lexikon, <https://lexikon.katolikus.hu/T/teleolo%C3%B3gia.html>) (Letöltve: 2025. 09. 05.)

számok	egy; három; négy; hét; stb. (a természetes számok 1 és 13 között); 60; ³⁵ 100; 666; 1000; millió; milliárd; billió stb.
--------	---

2.4. táblázat: Indexikus szimbólumok mint a szimbolikus leképezés forrástartományára utaló kulcsszavak vagy kulcskifejezések lehetséges megjelenési formái

Jegyezzük meg, hogy a szimbólumok csoportosítása most sem merev:

- egy nevesített szimbólum lehet egy prototipikus szimbólum attribútuma, ilyen értelemben indexikus szimbólum (például a görög mitológiában a villám Zeuszhoz, a szivárvány Iriszhez, az aranyalma Pariszhoz, a nyíl Apollónhoz vagy Erószhoz köthető; a mesékben a mérgezett alma Hófehérkéhez és a gonosz boszorkányhoz, az üvegcipő³⁶ Hamupipókéhez, az orsó Csipkerózsikához kapcsolódik stb.);
- egy nevesített szimbólum mint alapmetafora megadhatja egy metaforikus leképezés forrástartományát, és ehhez további, főleg határozatlan („homályos”, „ködös”) metaforákat kapcsolva (Boda–Porkoláb 2012: 172–173) létrehozhatunk egy ikonikus szimbólumot; egy „klasszikus” példa a ’vár’, amely a ’lélek’ metaforája Ady Endre: *A vár fehér asszonya* című versében (uo. 174 et passim);
- a fent felsorolt példák az ikonikus és indexikus szimbólumokra tekinthetők olyan nevesített szimbólumoknak, amelyek főként, ill. tipikusan ikonikus vagy indexikus szimbólumokként jelennek meg.

A hasonló strukturális mintázatokon alapuló szövegek közötti kapcsolat a *fogalmi tartományok* leképezését valósítja meg. Ha nem találunk pontos kulcsszavakon, illetve kulcskifejezéseken alapuló egyezést, a gondolati struktúra hasonlósága lehet az a kapcsolat, amely az alapszöveget és az értelmezett szöveget összeköti.³⁷ Ennek tipikus példája a közmondásokban, szólásokban, „magvas” gondolatokat megfogalmazó idézetekben, példázatokban, szentenciákban, maximákban stb. kifejezett gondolati tartalom, amit a különböző szövegek értelmezésekor, illetve a szövegekben rejlő tanulság megfogalmazásakor használhatunk. Jegyezzük meg, hogy egy kulturálisan széles körben ismert alapszöveg esetében magának a műnek a címe is utalhat a műben kifejezett tartalomra.

Végül emeljük ki, hogy egy értelmezett szöveg maga is alapszöveggé válhat a további szövegek számára. Ebben az értelemben a szimbolikus interpretáció kétirányú: egyrészt a szövegek értelmezésekor a szimbólumok jelentéstartalma invariáns módon (azaz az értelmezett szöveg koherenciáját megőrizve) beleolvad az ér-

³⁵ „hatvan fáklya tüze ontaná vad lángjait / A semminek...” (Füst M.: *Szellemek utcája*)

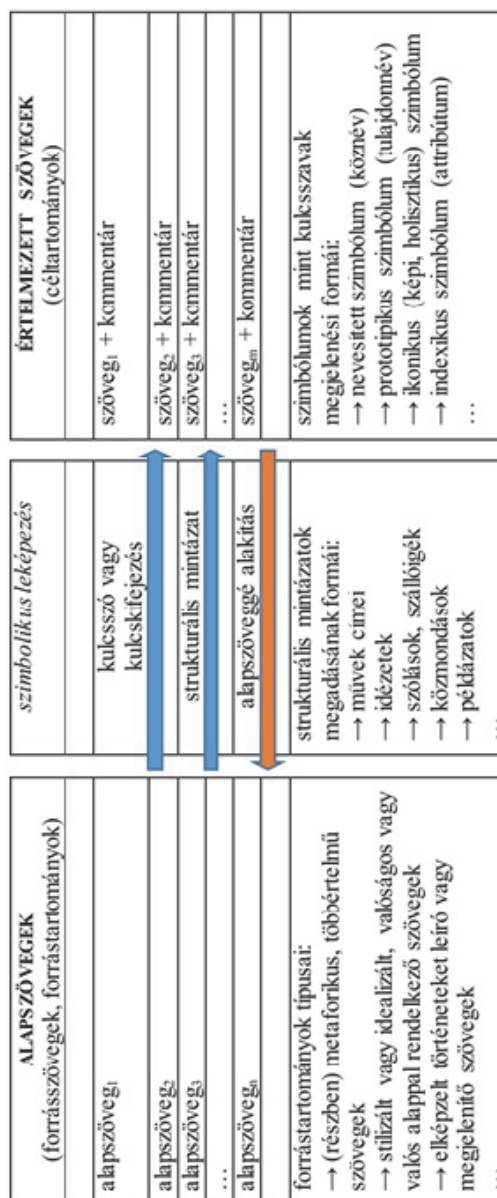
³⁶ Más változatban: ezüsthímes selyemtopánka. Grimm *legszebb meséi*. (Magyarra átdolgozta Rónay Gy.) Budapest: Móra Kiadó. 1980, 66.

³⁷ Érdekes elméleti kérdés, hogy össze lehet-e kapcsolni két strukturálisan hasonló szöveget fogalmi leképezésekkel (és ezáltal „visszavezetni” a strukturális hasonlóságot a szövegek kulcsszavakkal való összekapcsolására). Bár a metaforák használata nagymértékben kiterjeszti a lehetséges leképezések körét, olykor (például költői szimbólumok esetében) a szimbólumok jelentéstartalmának inherens kifejtetlensége, „sugallatossága” (vö. Boda–Porkoláb 2012: 172–173) erősen kérdésessé teszi, hogy explicit módon meg tudjuk-e adni a koherens (metafora)rendszert alkotó leképezéseket.

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

telmezett szövegbe; másrészt az értelmezett szöveg mint alapszöveg egyszersmind kibővíti a benne szereplő szimbólumok jelentéstartalmát.

Mielőtt az elmondottakat konkrét példákon keresztül vizsgálnánk, foglaljuk össze a fentiekben kifejtett gondolatokat egy táblázatban, amely a tanulmányban tárgyalt szimbolikus leképezés sematikus ábráját jeleníti meg (3. táblázat).

3. táblázat: A tanulmányban tárgyalt szimbolikus leképezés sematikus ábrája

3. Kiválasztott idézetek és versrészletek szimbolikus interpretációja

3.1. Szimbólumok Füst Milán költészetében (válogatás)

Alább válogatás látható Füst Milán verseiből,³⁸ megadva az egyes versrészletek értelmezéséhez használható alapszövegeket, a szövegeket összekapcsoló szimbólumokat, ill. különböző kulcsszavak és/vagy forrástartományok esetén a szimbolikus leképezést. Értelemszerűen a megadott alapszövegek kiválasztása csak egy lehetőség a számtalan más lehetőség közül, mivel egy adott idézet, ill. versrészlet értelmezéséhez egy adott kultúrában különböző alapszövegek tartozhatnak. A szimbólumokat hordozó kulcsszavakat, kulcskifejezéseket az alapszövegekben és a kiválasztott idézetekben, versrészletekben aláhúzással emeljük ki.

Alapszöveg(ek)	Idézet, versrészlet
De hatalmasok, akik ok nélkül <u>bántanak</u> , és sokan vannak, kik jogtalanul gyűlölnék. A jót rosszal viszonzózzák nekem, s megtámadnak, mert az igazságot keresem. <u>Uram</u> , ne hagyj magamra, <u>Istenem</u> , ne maradj távol tőlem! (Zsolt 38.20–22) ³⁹	Ó <u>Uram</u> , engem <u>bántanak</u> – Csendes vagyok, <u>félek</u> , kis helyre, sarokba meghúzódok. (Zsoltár)
Én azonban <u>Istenhez</u> kiáltok, az <u>Úr</u> megment engem. Panaszodom és sóhajtozom színe előtt este, reggel, délben, és meghallgatja szavam. Békében menti meg lelkemet azoktól, akik <u>bántanak</u> . Mert sokan vannak ellenem. (Zsolt 55.17–19) ⁴⁰	
[Ha egyszer <u>megbántottak</u> , rettegsz majd attól, hogy újra kötődj valakihez. Ez a <u>félelem</u> úrrá lesz rajtad, és attól félsz majd, hogy mindenki, akit szeretsz, összetöri a szíved.] ⁴¹ (Bhandari Ankit) ⁴²	

4.1. táblázat: Szimbólumok Füst Milán költészetében (Zsoltár).

³⁸ A válogatás alapja: Milán Füst / Füst Milán 1990. 25 Poems / 25 vers. (Ford. Tótfalusi István.) Budapest: Maecenas Kiadó.

³⁹ 38. zsoltár. Ima szükség idején. In: Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Budapest: Szent István Társulat, 1982. 634–635.

⁴⁰ 55. zsoltár. Az üldözött imája. In: Biblia i.m. 642.

⁴¹ Füst Milán Zsoltára a megsebzett gyermeki én mérhetetlen, skizoid, „archaikus” szorongásáról szól. „Az archaikus szorongás intenzitása elképesztően nagy, mert a kicsiny gyermek, lévén teljesen tehetetlen, úgy éli meg azt, mint olyan valamit, ami a valóját, egész létét fenyegeti” (Riemann 2011: 38). Bhandari Ankít az emberi kapcsolatokban jeleníti meg tömören a *bántás* → *szorongás* komplexus jelenségét.

⁴² Once you have been hurt, you are so scared to get attached again. You have this fear that everyone you like is gonna break you heart. In: Being Scared Of Love Quotes. <https://in.pinterest.com/pin/once-you-have-been-hurt-you-are-so-scared-711076228702003556> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

Alapszöveg(ek)	Idézet, versrészlet
Hol a <u>boldogság</u> mostanában? Barátságos meleg szobában. (<i>Petőfi Sándor: Téli világ</i>)	S míg felenged a <u>tél</u> s a hordók kotyogó bora erjed,
[A <u>szőlőtőkében</u> <u>bölcsesség</u> , a sörben szabadság, a vízben baktériumok laknak.] (<i>Benjamin Franklin</i>) ⁴³	<u>Vidáman</u> heverész és <u>derüs</u> kedvvel <u>borocskáit</u> issza
[Egy üveg <u>bor</u> több <u>bölcsességet</u> rejt, mint a világ összes könyve.] (<i>Louis Pasteur</i>) ⁴⁴	S tiszta <u>bölcsességnek</u> <u>örül</u> , amíg kívül hull a hó. (<i>A szőlőműves</i>)
boldogság → vidámság, derű, öröm szőlőtőke → bor	

4.2. táblázat: Szimbólumok Füst Milán költészetében (*A szőlőműves*)

Alapszöveg(ek)	Idézet, versrészlet
Lemegyek a, lemegyek a <u>pince</u> fenekére, Felülök a, felülök a <u>hordó</u> tetejére. Addig iszom, még egy csöpp lesz, (<i>Lemegyek a, lemegyek a</i>) ⁴⁵	Mint akit <u>hordó</u> tetején a saját horkolása <u>ébreszt</u>
Lemegyek a, lemegyek a <u>pince</u> fenekére, ráülök a, ráülök a <u>hordó</u> tetejére, addig iszom, míg csak <u>bor</u> lesz, (<i>Lemegyek a lemegyek a pince fenekére</i>) ⁴⁶	Nem tudja, mint került oda, (<i>Köd előtttem, köd utánam...</i>)
[Ha kortyolunk egy kis <u>bort</u> , <u>álmok</u> szállnak ránk (v. kerítenek hatalmukba) a közelgő éjszakából.”] (<i>D. H. Lawrence</i>) ⁴⁷	
[pince], hordó, [bor], [álom] → hordó [bor], [(mély) alvás], álmok → [(mély) alvás], ébredés	

4.3. táblázat: Szimbólumok Füst Milán költészetében (*Köd előtttem, köd utánam...*)

⁴³ In vine there is wisdom, in beer there is freedom, in water there is bacteria. In: 111 Inspirational Wine Quotes for the Classy Drinker. https://winetravelista.com/inspirational-wine-quotes/#_Inspirational_Wine_Quotes_About_Wisdom (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁴⁴ A bottle of wine contains more philosophy than all the books in the world. In: 111 Inspirational Wine Quotes for the Classy Drinker. https://winetravelista.com/inspirational-wine-quotes/#_Inspirational_Wine_Quotes_About_Wisdom (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁴⁵ Lemegyek a, lemegyek a... Magyar nóták. https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/58595/magyar-notak/lemegyek-a-lemegyek-a-zeneszoveg.html (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁴⁶ Lemegyek a lemegyek a pince fenekére. Magyar népdal. https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/90831/nepdal/lemegyek-a-lemegyek-a-pince-fenekere-zeneszoveg.html (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁴⁷ If we sip the wine, we find dreams coming upon us out of the imminent night. In: Quote by Lawrence, D. H. <https://www.goodreads.com/quotes/81868-if-we-sip-the-wine-we-find-dreams-coming-upon> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

A továbbiakban egy hosszabb versrészlet értelmezése kapcsán láthatjuk a szimbolikus interpretáció lehetőségeit. A kiválasztott versrészletben elsősorban a szimbólumok jelentésszervező, jelentésbővítő hatására helyezzük a hangsúlyt. A szimbólumokat hordozó kulcsszavakat, ill. kulcskifejezéseket a versrészletben most is aláhúzással emeljük ki.

3.2. Füst Milán: *Szellemek utcája* (részlet)

[...] Hallgatok. Az életem javát sötétben töltöm el,
A mélyen elrejtező, néma férfikort.

*E sugallat hívós. – Mint aki csendes és veszélyes utcán járkal éjszaka
És abban minden lobogásban volna, – hatvan fáklya tüze ontaná vad lángjait
A semminek... mert nincs ott senki sem. A szellemek utcája ez!
S még néhány lépés benne s nemsokára vékonypénzű leszél magad is
És régi, kipróbált szived kutyáknak vettetik.*

A kiválasztott versrészlet forrástartománya (kb. a versrészlet „szó szerinti” értelmé) látszólag feloldhatatlan ellentétet tartalmaz: a sötétben élő költő egy fáklyákkal megvilágított, fényes utcán járkal (ami nemcsak, hogy nem sötét, hanem „vad lángokkal” megvilágított, és benne „minden lobogásban” van). Az értelmezéshez vizsgáljuk meg az alábbi szimbolikus leképezéseket:

Alapszöveg	Leképezés
Az özvegy, a <u>sötét</u> vigasztalan vagyok, templomtalan kegyúr, az aquitáni herceg; fényes lantom fölött, mert <i>csillagom</i> halott, a <u>melankólia</u> fekete napja reszket. (Guy de Nerval: <i>El Desdichado</i> . Ford. Kálnoky L.)	A MELANKÓLIA (BÁNAT, SZOMORÚSÁG, LEVERTSÉG, DEPRESSZIÓ STB.) SÖTÉTSÉG

5.1. táblázat: Szimbolikus leképezések a *Szellemek utcája* értelmezéséhez (sötétség)

Alapszöveg	Leképezés
Clifford D. Simak: Sétálni egy város utcáin ⁴⁸	AZ ÉLET JÁRKÁLÁS/SÉTA EGY (CSENDES ÉS VESZÉLYES) UTCÁN

⁴⁸ Simak, C. D. 1977. Sétálni egy város utcáin. (Ford. Nagy Á.) In: Kuczka P. (szerk.) 1977. *Ötvenedik*. Budapest: Kozmosz Könyvek, 62–74.

A novella története Ernie Fosstról szól, egy férfiről, akinek egyedülálló képessége van arra, hogy pusztán jelenlétével betegségeket gyógyítson és megelőzzön. A kormány úgy dönt, hogy felhasználja őt egy titkos „egészségügyi kampány” keretében. A cél az, hogy Ernie az Egyesült Államok nyomor-nyegedeinek utcáin gyalogosan sétáljon, hogy mindenkit meggyógyítson. Mígnem egyszer csak kiderül, hogy Ernie egy újfajta, halálos vírus hordozója.

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

[Ha nem tetszik az az út, amin jársz, kö- vezz ki magadnak egy másikat.] (Dolly Parton) ⁴⁹	AZ ÉLET (VÉGIG)HALADÁS EGY (SZÁMUNKRA) KIJELELT ÚTON
[Az ember gyakran azon az úton találkozik a sorsával, amelyet el akart kerülni.] (Jean de La Fontaine) ⁵⁰	
A nehéz utak gyakran gyönyörű helyekre ezetnek.] (Zig Ziglar) ⁵¹	

5.2. táblázat: Szimbolikus leképezések a *Szellemek utcája* értelmezéséhez (utca, út)

Alapszöveg	Leképezés
[Az élet nem egy rövid gyertya, hanem egy ragyogó fáklya, amely egyre fényesebben ég.] (Edward Dunlop) ⁵²	A (PÉLDAMUTATÓ) ÉLET FÁKLYA A VÁGYAK / A VÁGYOTT CÉLOK FÁKLYÁK
[A hős az, aki nagy fényt gyújt a világban, aki lángoló fáklyákat gyújt az élet sötét utcáin, hogy az emberek lássanak. A szent az az em- ber, aki a világ sötét ösvényein jár, és maga is fény.] (Adam Adler) ⁵³	
[A céltudatos élet megköveteli tőlünk, hogy megtaláljuk, amit hevesen szeretünk, belead- juk mindenünket, majd továbbadjuk, mintha egy fáklya lenne, azoknak, akik követnek min- ket.] (Dawna Markova) ⁵⁴	

5.3. táblázat: Szimbolikus leképezések a *Szellemek utcája* értelmezéséhez (fáklya)

⁴⁹ If you don't like the road you're walking, start paving another one.

https://www.brainyquote.com/quotes/dolly_parton_383701 (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵⁰ A person often meets his destiny on the road he took to avoid it. Quote by Jean de La Fontaine, Fables. <https://www.goodreads.com/quotes/64758-a-person-often-meets-his-destiny-on-the-road-he> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵¹ Difficult roads often lead to beautiful destinations. Quote by Zig Ziglar.

<https://www.goodreads.com/quotes/8401194-difficult-roads-often-lead-to-beautiful-destinations> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵² Life is no brief candle but a splendid torch made to burn ever more brightly.

<https://www.azquotes.com/quote/594781?ref=torches> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵³ The hero is one who kindles a great light in the world, who sets up blazing torches in the dark streets of life for men to see by. The saint is the man who walks through the dark paths of the world, himself a light.

<https://www.azquotes.com/quote/1306976?ref=torches> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵⁴ Living on purpose requires us to find what we love fiercely, give it all we've got and then pass it on, as if it were a torch, to those who follow.

<https://www.azquotes.com/quote/781433?ref=torches> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

Alapszöveg	Leképezés
Illyés Gyula: <i>Fáklyaláng</i> ⁵⁵	HATVAN ⁵⁶ SORSFORDULÓ (MÉRFÖLDKŐ STB.) HATVAN FÁKLYA LÁNGJA

5.4. táblázat: Szimbolikus leképezések a *Szellemek utcája* értelmezéséhez (*fáklyaláng*)

Alapszöveg	Leképezés
Tüzesen süt le a nyári nap sugára Az ég tetejéről a juhászbojtárra. [...] Szerellem tüze ég fiatal szivében, Ugy legelteti a nyájt a faluvégen. (<i>Petőfi Sándor: János vitéz</i>)	A SZENVEDÉLY TŰZ (LÁNG, LOBOGÁS)
[Lobbantsd lángra magad a szenvedély tü- zével, és az emberek messze földről jönnek majd, hogy nézzék, ahogy lángolsz.] (<i>John Wesley</i>) ⁵⁷	
[Koncentrálj arra, ami lángra lobbant vala- mit benned, és használd ezt a szenvedélyt arra, hogy betöltsd a hiányosságokat. Ne félj a kihívásoktól, a hibáktól és a kudarctól az út során. Csak az a fontos, hogy kitarts.] (<i>Kendra Scott</i>) ⁵⁸	

5.5. táblázat: Szimbolikus leképezések a *Szellemek utcája* értelmezéséhez (*tűz*)

⁵⁵ A mű átdolgozása „elsősorban Kossuth és Görgey jellemét, politikai felfogását és történelmi szerepét tette plasztikusabbá.” 1849. augusztus 9-én „adta át a hatalmat Kossuth Görgeynek, ezen a napon dőlt el hosszú időre Magyarország és Ausztria sorsa” <https://moly.hu/konyvek/illyes-gyula-faklyalang> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵⁶ Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 1849-es dicsőséges tavaszi hadjáratának első, győztes csatája Hatvan térségében volt. Füst Milán majdnem biztos, hogy nem erre utalt (a *Szellemek utcája* keletkezési dátuma 1934, Illyés Gyula *Fáklyaláng* című drámáját pedig 1952-ben mutatta be a Nemzeti Színház), az indexikus *hatvan* (szám) szimbólum és a prototipikus *Hatvan* (város) szimbólum formai egyezése a fáklyaláng/Fáklyaláng kontextusában azonban rendkívüli.

⁵⁷ Set yourself on fire with passion and people will come from miles to watch you burn. <https://vocal.media/motivation/fuel-your-fire-20-quotes-that-light-the-spark-within> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁵⁸ Focus on what lights a fire inside of you and use that passion to fill a white space. Don't be afraid of the challenges, the missteps, and the setbacks along the way. What matters is that you keep going. <https://vocal.media/motivation/fuel-your-fire-20-quotes-that-light-the-spark-within> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

Alapszöveg	Leképezés
[Üres vagyok. Üres mindenem, kivéve a szobámban lévő vékony, törékeny szellemeket.] (<i>Jean Rhys</i>) ⁵⁹	A TÁRSAK SZELLEMEK

5.6. táblázat: Szimbolikus leképezések a *Szellemek utcája* értelmezéséhez (*szellem*)

Vagyis a „sötétben töltöm el” az érzelmek, a tudattalan világát jellemzi, míg a fáklyákkal kivilágított utca a vágyakozás szimbóluma. A fáklyák ebben a jelentésben olyan vágyakat szimbolizálnak, amelyeket a költő az életben (az ’utcán’) nem tud elérni. A motívum ismerős lehet például Tantalosz mitológiájából, aki büntetésből a Tartaroszban „[á]llyig vízben van, de soha nem tud a vízből inni, és tantaloszí kínokat szenved a gyümölcsöktől roskadozó ágak miatt is, amelyeket nem tud elérni” (Hajja et al. 1998: 256).

A versrészlet „mert nincs ott senki sem” szakasza kifejezi a vágyakozás tárgyát is: a társakkal, a baráti „szellemekkel” való meghitt együttlét az, ami oldhatná a magány sötétségét.

A kiválasztott versrészlet mutatja, hogy a szimbolikus interpretáció nemcsak a versrészlet jelentését bővíti ki, hanem egyszersmind biztosítja a versszöveg koherenciáját is.

Végül érdekességgént jegyezzük meg, hogy a Füst Milán-i versrészletben kifejezett tartalom strukturálisan hasonló egy sokak által jól ismert, és rendszerint táborokban, tábortüzek mellett énekelt dallal:

*A börtön ablakába soha nem süt be a nap,
Az évek tovaszállnak mint egy múltó pillanat.
Ragyogón süt a nap és szikrázik a fény,
Csak a szívem szomorú ha rád gondolok én,
Szeretlek én, szeretlek én.*⁶⁰

⁵⁹ I am empty of everything. I am empty of everything but the thin, frail ghosts in my room. [‘I am empty of everything’ expresses a profound feeling of inner void, lack of purpose, and emotional disconnectedness, which can stem from mental health conditions like depression, life changes, burnout, or social isolation. It signifies a loss of meaning, a lack of goals or values, and feeling like you’re going through life mechanically and without significance. In: AI alapú áttekintés, Google Search] (Letöltve: 2025. 09. 05.)

<https://www.goodreads.com/quotes/902069-i-am-empty-of-everything-i-am-empty-of-everything> (Letöltve: 2025. 09. 05.)

⁶⁰ Beatrice 2007. *A börtön ablakában*. (A refrén utolsó sorát gyakran így énekeltük: „Szeretlek téged.”) https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/37128/beatrice/a-borton-ablakaban-zeneszoveg.html (Letöltve: 2025. 09. 05.)

A dalban a börtön sötétsége áll szemben a napfényes külvilággal, amely a rab számára elérhetetlen, és számára csak a vágyak maradnak. Miközben „az évek tovaszállnak”, a rab „élete javát sötétben tölti el”.

A fenti dalrészletet mint alapszöveget leképezve, „rávetítve” a *Szellemek utcája* kiválasztott részletére a szimbolikus interpretáció azonnal „működésbe lép”, és kibővíti az értelmezett versrészlet jelentéstartalmát. Ezáltal, bár Füst Milán verse főként a magányosságról és a hiányzó társakról (barátokról, tisztelőről, költőtársakról stb.) szól, a ’társak’ között – homályosan, sugallatosan, „titokzatosan”⁶¹ – felsejlik egy testi-lelki női társ, egy „álomnő” iránti vágy is. Aki betölthetné a „mélyen elrejtező, néma férfikor” ürességét, és felszíthatná a szenvedély tüzeit.

4. Kitekintés: a szimbolikus interpretáció a szemiotikai textológiában

A szimbólumok alapvető jelentőségűek az emberi kommunikációban. „Az emberek szimbólumok és jelek segítségével kommunikálnak egymással; az antropológia számára, amely nem más, mint párbeszéd ember és ember között, szimbólum és jel minden, ami közvetítőként ékelődik két alany közé” (Claude Lévi-Strauss; idézi Újváry 2021: 64). Mindez középpontba állítja a szimbólum fogalmát és vizsgálatát az emberi kommunikációval, általánosan az emberi kultúrával foglalkozó tudományokban: „a világ szimbolikus megközelítése az emberi gondolkodás egész történetében meghatározó, ebből következően számos tudomány foglalkozik ezzel a jelentésterülettel” (Kapitány–Kapitány 2021: 9). Ilyen például a kulturális antropológia (vagy szociokulturális antropológia) és az antropológiai hermeneutika, amely a szemiotikai szövegtan interdiszciplináris környezetében fontos szerepet tölt be (vö. Petőfi S.–Benkes 1998: 50, 144 et passim; Petőfi S.–Benkes 2002: 51, 133 et passim).

A **szemiotikai textológia** elméletének megalkotója, Petőfi S. János megközelítésében a szemiotikai textológia kidolgozásának alapelvei között mind a fogalom, mind a szimbólum fogalma központi helyen szerepel. Ezzel összefüggésben emeljük ki azokat az alapvető megállapításokat, alapelveket, amelyekre támaszkodva Petőfi S. János elkezdte a szemiotikai textológia koncepciójának megalkotását (Petőfi S. 2011: 33):

- A sensus-hozzárendelés az antropológiai hermeneutikában az interpretáció parafrázisaként gyakran használt kifejezés. Ez a használat annak a ténynek a hangsúlyozására szolgál, hogy a szövegek, azaz a komplex jelek sensusa nem belső elemük, hogy ’a sensussal rendelkezés’ nem inherens tulajdonságuk, hanem valami, amit mi rendelünk hozzájuk.

⁶¹ Vö. Buñuel, L. 1977. *Cet obscur objet du désir* [A vágy titokzatos tárgya]. Greenwich Film Productions etc.

A szimbolikus interpretáció egyes kérdései

- A sensus-hozzárendelés az antropológiai hermeneutikában különbséget tesz fogalom és szimbólum, valamint fogalmi és szimbolikus tapasztalat között. Rövid meghatározással élve azt mondhatjuk, hogy a fogalmi tapasztalat a világ, a szimbolikus tapasztalat ezzel szemben önmagunk megismerésére szolgál.⁶²
- A fogalmak és a szimbólumok megkülönböztetése nagy jelentőségű a nyelvek és irodalmak oktatásában. Mindkét esetben foglalkoznunk kell mind a fogalmi, mind a szimbolikus aspektusokkal.
- A nyelvek oktatásában foglalkoznunk kell nemcsak az elsősorban fogalmi kommunikációban használt nyelvészeti eszközökkel, hanem azokkal is, amelyek a szimbolikus kommunikáció számára szükségesek.
- Az irodalmak oktatásában egyrészt foglalkoznunk kell a fogalmi kommunikációnak azokkal az eszközeivel, amelyek poétikai, stilisztikai ismeretek közvetítésére szolgálnak, másrészt teret kell engednünk azoknak a szimbolikus tevékenységeknek is, amelyek lehetővé teszik helyzetekkel, állapotokkal, értékekkel való azonosulásunkat.⁶³

Emeljünk ki két elemet a fenti megállapításokból: a szimbolikus megközelítés szerepét és a szövegek értelmezésének, interpretációjának fontosságát (amely esetünkben elsősorban másodfokú interpretációt⁶⁴ jelent). Jelen tanulmányunkban a **szimbólum** mint szimbólum-jel fogalmát az általa hordozott szemantikai tartalom szempontjából a legáltalánosabban értelmeztük, forrását illetően azonban leszűkítettük: azokkal a szimbólumokkal foglalkoztunk, amelyek az adott kultúrában általánosan ismert és a kulturális örökségbe beépült (verbális vagy multimediális) **alapszövegeken** mint elmondott, leírt vagy (képekben, filmekben stb.) megjelenített történetekben manifesztálódó komplex jeleken alapulnak.

Ez a kutatási irány közvetlenül kapcsolódik az általános szemiotikai szövegtan interdiszciplináris keretének antropológiai hermeneutikai szempontú megközelítéséhez. Az antropológiai hermeneutika egyik posztulátuma szerint ugyanis a kulturális modellek örökségét figyelembe kell venni; olyan modellekre utal, „amelyek jelentésteremtő képekben/történetekben kodifikáltak, és szociokulturálisan azt a célt szolgálják, hogy értelmet/értéket lehessen rendelni az egzisztenciális és történeti helyzetek számtalan és változó aspektusaihoz, amelyekben az emberek mint gondolkodó organizmusok élnek” (Petőfi S.–Benkes 1998: 51). Ezzel kapcsolatban emeljük ki a szimbólum fogalmának általános megközelítését: „A szimbólumjelek – a kulturálisan kodifikált szimbolikus jelentést hordozó jelek – csoportja

⁶² Lásd Tullio-Altan 1992 (idézi Petőfi S. 2011: 33).

⁶³ Petőfi S. János: A mondatnyelvészettől a multimediális kommunikátumok szövegtanainak létrehozásáig. Az idegen nyelvek oktatása mint alkalmazott szövegtan. Plenáris előadás a MANYE XX. kongresszusán. (Debrecen, 2010. augusztus 26–28.)

⁶⁴ Másodfokú interpretációról „akkor beszélünk, amikor az adott vehikulumhoz szimbolikus jelentést rendelünk, attól függetlenül, hogy az a vehikulum betű szerinti vagy figuratív értelmével is interpretálható – általában ez az eset áll fenn költői szövegek vagy mítoszok interpretálásakor” (Petőfi S. 2004: 95).

azoknak a produktumoknak az együttesét foglalja magába, amelyek a 'spirituális' (a művészi, a morális, a vallási) kultúra formáitól a mindennapi élet legkülönbözőbb valóságelemeinek transzfigurációjáig terjednek" (uo.). A szimbólumok fogalmának ilyen általános megközelítését követi az általános szimbólumlexikon céljából készült *Szimbólumtár* (Pál–Újvári 2001), amelynek egyes szócikkei és a függelék mutatóiban kiemelt (és adott szempontok szerint rendszerezett) kulcsszavai nagyon hasznosnak bizonyultak a példaszövegek szimbolikus interpretációja és a tanulmányunkban vizsgált szimbólumok fogalmának értelmezése során is.

Reményeink szerint tanulmányunk hasznos adalékokkal szolgál a szimbolikus interpretáció kutatásához szemiotikai textológiai keretben, és – tekintve a téma lényegi kimeríthetlenségét – hozzájárul a szimbólum fogalmát középpontba állító további szemiotikai textológiai vizsgálatokhoz, valamint az ezeket közreadó tanulmányok megjelenéséhez.

Irodalomjegyzék

- Berne, E. 1972. *Sorskönyv*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Bettelheim, B. 1988. *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 2012. *A hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Boda I. K.–Porkoláb J. 2024. Szimbólumok a hipertextuális szövegértelmezésben. In: Andor J.–Dobi E. et al. (szerk.): *Officina Textologica* 24, 30–46.
- Hajja A.–Marosi J.–Vágó T. 1998. *Mitológiai ki kicsoda*. Debrecen: Hajja és Fiai Kiadó.
- Kapitány Á.–Kapitány G. 2021. *A szimbolizáció. (Hogyan cselekszünk szimbólumokkal?)* Budapest: Ventus Commerce.
- Pál J.–Újvári E. (szerk.) 2001. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Petőfi S. J.–Benkes Zs. 1998. *A szöveg megközelítései*. Budapest: Iskolakultúra.
- Petőfi S. J.–Benkes Zs. 2002. *A multimediális szövegek megközelítései*. Budapest: Iskolakultúra.
- Petőfi S. J. 2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szövegszemléletbe*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Petőfi S. J. 2011. A mondatnyelvészettől a multimediális kommunikátumok szövegtanainak létrehozásáig. Az idegen nyelvek oktatása mint alkalmazott szövegtan. In: Boda I. K.–Mónos K. (szerk.): *MANYE XX. Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. Budapest–Debrecen: MANYE–Debreceni Egyetem.
- Révai Nagy Lexikona. *Az ismeretek enciklopédiája*. XII. kötet. Budapest: Révai Testvérek, 1915.

- Riemann, F. 2011. *A szorongás alapformái*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Tótfalusi I. 1994. *Irodalmi alakok lexikona*. Budapest: Móra Kiadó.
- Tótfalusi I. 2005. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Tótfalusi I. 2010. *Irodalmi alakok nagy lexikona. 1. Mítoszok és mondák*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Tótfalusi I. 2011. *Irodalmi alakok nagy lexikona. 1. Magyar irodalom*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Tullio-Altan, C. 1992. *Soggetto simbolo e valore. Per un' ermeneutica antropologica*. Milano: Feltrinelli.
- Újvári E. 2021. *Bevezetés a kulturális antropológia történetébe*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

On Some Aspects of Symbolic Interpretation

The focus of our study is on symbols whose meaning is determined by one or more basic texts. In this approach, each symbol under study realizes an abstraction of the basic text, and its meaning is given by those elements of the basic text that are considered essential, and highlighted from the original context. Accordingly, the meaning of the symbols we examine is based on this abstract text representation. Depending on the degree of abstraction, the symbol becomes independent and is able to absorb texts that are structurally similar to the basic text. The textual significance of the symbol in this approach is given by the fact that the process is reversible: a symbol appearing in a given text expands the content of the text with the meanings it carries and that are coherent (“invariant”) with the content of the text. In this process, the carriers of the symbol can be specific keywords or key phrases (“attributes”) that are characteristic of the symbol, or structural patterns. The aim of the study is to constructively examine the above questions: starting from one or more basic texts and corresponding symbols, and linking to them other texts or text fragments that provide the opportunity to create a coherent hypertext.